

Joanna Podgórska-Rykała

"Kobiety, wybory, polityka", red.
Małgorzata Fuszara, Warszawa 2013
: [recenzja]

Preferencje Polityczne : postawy, identyfikacje, zachowania 6, 128-134

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Małgorzata Fuszara (red.): *Kobiety, wybory, polityka*, (Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2013), s. 268

Recenzja: Joanna Podgórska-Rykała (Uniwersytet Śląski, Polska)

W publikacji *Kobiety, wybory, polityka*, wydanej w 2013 r. pod red. M. Fuszary, prawniczki i socjolożki specjalizującej się w zagadnieniach związanych z socjologią polityki oraz gender studies, znalazło się dwanaście tekstów: dziewięć badawczo-analitycznych artykułów na temat udziału kobiet w różnego typu wyborach, jeden zbiór dobrych praktyk oraz dwa aneksy uwzględniające obecność kobiet w kampaniach wyborczych. Zaprezentowane w poszczególnych rozdziałach analizy zostały oparte na badaniach przeprowadzonych podczas wyborów do Parlamentu Europejskiego w 2009 r., polskich wyborów samorządowych w 2010 r. oraz parlamentarnych w 2011 r.

Główną motywacją autorów do podjęcia kolejnej już próby refleksji nad udziałem kobiet w życiu politycznym był fakt, iż Polska, pomimo rozpoczęcia prac legislacyjnych nad wprowadzeniem mechanizmów wyrównywania proporcji płci w gremiach politycznych (tzw. kwot) znalazła się w 2012 r. dopiero na 51 pozycji (23,7%) w światowej klasyfikacji udziału kobiet we władzy ustawodawczej (s. 7).

We wstępie redaktorka objaśnia motywy zastosowania chronologicznego układu treści: „przebieg wyborów pod kątem równych szans kobiet i mężczyzn przedstawiamy w kolejności chronologicznej – takiej, która wynikała z kalendarza wyborczego. Czy debata (na temat kwot – przyp. autorki) miała wpływ na kolejne wybory? Czy ustawa wpłynęła na rekrutację na listy i na wynik wyborów? Zaczniemy od wyborów najwcześniejszych – do Parlamentu Europejskiego, następnie przedstawimy wybory samorządowe, a na końcu wybory parlamentarne, które – jedyne – odbyły się według Kodeksu wyborczego zawierającego zasadę kwotową” (s. 8). Kolejne rozdziały to: *Kobiety w wyborach do Parlamentu Europejskiego* (M. Druciarek, A. Niżyńska), *Wybory samorządowe. Kobiety we władzach lokalnych* (M. Fuszara), *Kobiety w wyborach samorządowych w Polsce w 2010 roku* (A. Niżyńska), *Kobiety w samorządach lokalnych – wybory w 2010 roku* (M. Fuszara), *Udział kobiet w Sejmie Rzeczypospolitej Polskiej* (M. Fuszara), *Kobiety – kandydatki i wybrane posłanki w świetle statystyk wyborczych* (M. Fuszara), *Kobiety w wyborach do sejmiku w 2011 roku z perspektywy uczestniczek i uczestników procesu wyborczego* (M. Fuszara) oraz *(Nie)równość płci w Senacie Rzeczypospolitej Polskiej* (M. Fuszara), *Jednomandatowe okręgi wyborcze w polskim prawie wyborczym a kwestia równości płci* (J. Zbieranek). Na końcu znajduje się jeszcze jedna refleksja, mająca wymiar bardziej praktyczny niż pozostałe pt. *Równość płci*

na listach wyborczych – perspektywy na przyszłość. Ww. tekst został napisany wspólnie przez M. Druciarek, M. Fuszare, A. Niżyńską i J. Zbieranka jako podsumowanie zagadnień omawianych w poszczególnych rozdziałach. Po bibliografii zamieszczono dwa aneksy autorstwa E. Rokosz na temat wizerunku kobiet w telewizyjnych kampaniach wyborczych podczas wyborów samorządowych w 2010 r. oraz parlamentarnych w 2011 r.

Warto podkreślić, że Fuszara jest autorką wielu publikacji na temat równości kobiet i mężczyzn, w szczególności w kontekście ich udziału w sferze politycznej. W 2011 r. opublikowała wraz z Niżyńską pracę pt. *Women on the Polish political scene*, w 2008 r. była współautorką pozycji: *Współpraca czy konflikt? Państwo, Unia i kobiety*, w 2007 r. wydała książkę pt. *Kobiety w polityce*, a w 2002 r. opublikowała obszerny tekst pt. *Kobiety w Polsce na przełomie wieków. Nowy kontrakt płci?* Napisała również wiele ważnych dla współczesnej literatury przedmiotu artykułów, które ukazały się w pracach zbiorowych.

Fuszara, wprowadzając Czytelnika w temat publikacji, przytacza słowa L. Petrażyckiego, który na początku XX w. powiedział: „Gdyby nasze wnioski, tyżące się udziału kobiet w rządach, w służbie państwowej, w przedstawicielstwie narodowym itd., stały się prawem, to naiwnością byłoby sądzić, jakoby na podstawie tych praw powstać mogła dla kobiet rzeczywista równość. [...] Odnośne prawa osiągną ją faktycznie tylko stosunkowo nieliczne kobiety, jedynie wyjątkowo dzielne i wybitne, daleko bardziej dzielne i wybitne, niż współzawodniczący z nimi mężczyźni [...]. Reszta kobiet będzie odsuwana przez mężczyzn mniej od nich dzielnych, mniej utalentowanych, mniej od nich zasłużonych, nawet przez tych, których jedyną zasługą jest to, że są mężczyznami” (s. 9). Odniesienie do tych słów we wstępie jest bardzo istotne, gdyż idea w nich zawarta przewija się przez wszystkie strony publikacji. W obszernym wprowadzeniu, Fuszara sięga do źródeł problemu nierówności w sferze publicznej i analizuje, wskazane w literaturze, przyczyny tego stanu rzeczy. Przytacza szereg argumentów na rzecz równości praw obu płci. Dodatkowo, powołuje się na popularną w środowiskach feministycznych, tezę o istnieniu tzw. „masy krytycznej”. Autorka przywołuje wyniki badań CBOS z 2009 r., wskazujące na znaczącą akceptację społeczną dla parytetów – 61% badanych Polaków popiera ich wprowadzenie (s. 16). Redaktorka, mimo iż skupia się głównie na zagadnieniach polskiej polityki, uwzględnia również specyfikę innych krajów europejskich. Przytacza dane na temat udziału kobiet we władzach krajów Europy Zachodniej oraz charakteryzuje odmienną sytuację państw postkomunistycznych. Ze wstępu Czytelnik dowiaduje się także czym są kwoty i jakie są ich rodzaje. Nie bez przyczyny Fuszara zamiast od razu odwołać się do kwot w kontekście płci, skupia się na „kwotach dostępu do władzy” właściwych dla koalicji partii rządzących.

Wskazuje następnie, w czym tkwi idea systemu kwotowego, a mianowicie, że kwoty stosowane w wyborach dotyczą list osób kandydujących i są jedynie środkiem do wyrównania ich szans. Ponadto, autorka przywołuje dwa sposoby wprowadzania kwot: włączanie ich do konstytucji lub prawa wyborczego (funkcjonują w ponad 45 krajach świata) lub pozostawienie decyzji poszczególnym partiom politycznym (ponad 50 państw) (s. 19). Ostatnim zagadnieniem, poruszonym we wstępie jest geneza i charakterystyka procesu wprowadzania kwot do polskiego systemu wyborczego. Ta refleksja stanowi bezpośrednio słowo wstępne do kolejnych analiz zawartych w książce.

Dobór tematyczny poszczególnych rozdziałów wskazuje, iż książka stanowi empiryczne studium problemu niedoreprezentowania kobiet w strukturach władzy. Autorzy odwołują się do konkretnych wyborów, które odbyły się w Polsce na przełomie ostatnich lat oraz do ich cech charakterystycznych. Wszystkie z przywoływanych elekcji są poddawane wnikliwej analizie, a rozważania nad oceną ich wyników oparte na danych oraz rzetelnych badaniach statystycznych.

Druciarek oraz Niżyńska w pierwszym rozdziale: *Kobiety w wyborach do Parlamentu Europejskiego* proponują szerokie spojrzenie na przedmiotową kwestię. Cofają się do początków UE i na tym tle charakteryzują genezę samej instytucji, jej funkcje i sposób podziału mandatów. Jak wynika z przytoczonych danych, łączny udział kobiet w PE systematycznie wzrasta. W 1979 r. stanowiły one tylko 16% deputowanych, aktualnie prawie 35%. W obecnej kadencji (2009-2014), najwięcej kobiet w stosunku do mężczyzn wybranych zostało w Finlandii (62%). Polska znajduje się na miejscu 24. (22%) (s. 27-28). Skromny odsetek kobiet w polskiej reprezentacji, według autorek, wynika pośrednio z nieznacznego zainteresowania Polaków wyborami europejskimi, czego dowodzą niska frekwencja oraz mała świadomość obywateli w kwestii zasad wybierania deputowanych i późniejszej ich roli. Do bezpośrednich przyczyn badaczki zaliczają niski odsetek kandydatek na listach oraz ich gorsze pozycje.

Drugi rozdział stanowi ogólną charakterystykę wyborów samorządowych. Autorka – Fuszara – podkreśla, że tym, co wyróżnia wybory samorządowe jest ich lokalny charakter i mniejsza rola polityki partyjnej. Badaczka charakteryzuje sytuację kobiet we władzach lokalnych na świecie. Píše, że: „udział kobiet we władzach lokalnych jest bardzo zróżnicowany – od 8% w północnej Afryce do ponad 30% w Afryce Subsaharyjskiej. Kraje europejskie należą do tych, w których udział kobiet we władzach lokalnych jest stosunkowo wysoki, wynosi bowiem ponad 25%” (s. 40). Fuszara nie pozostawia bez komentarza specyficznej sytuacji krajów postkomunistycznych, w których udział kobiet we władzach lokalnych spadł w latach 90., ale obecnie systematycznie rośnie (jako przykład podaje Węgry). Autorka kończy swój

krótki tekst słowami: „(...) trudno jest uogólnić dane dotyczące udziału kobiet we władzach lokalnych. Zależy to od szczebla władzy, od kraju i od regionu (...). A jednak i w tej sferze występują pewne prawidłowości. Ich poszukiwanie rozpoczynamy od etapu wyborów, a przykładem będą wybory, jakie odbyły się w Polsce w 2010 r.” (s. 42).

Tekst Fuszary jest słowem wstępnym do kolejnego artykułu, którego autorka – Niżyńska – skupia się *stricte* na analizie udziału kobiet w wyborach samorządowych w 2010 r., które odbywały się tuż przed wprowadzeniem ustawy kwotowej – w trakcie gorącej dyskusji na jej temat. Niżyńska stawia sobie za cel sprawdzenie, czy partie, które deklarowały, że popierają tę inicjatywę – rzeczywiście zapewniły kobietom odpowiednią liczbę miejsc na swoich listach. Autorka analizuje wybory z podziałem na te do sejmików oraz te do organów wykonawczych i stanowiących w gminach. Rozważając wybrane dane wyszukuje pomiędzy nimi istotne związki przyczynowo-skutkowe. Jest to prezentacja dynamiczna i implikująca oryginalne wnioski. Artykuł ma charakter niesłychanie analityczny, autorka odnosi się do wielu czynników wpływających na udział kobiet w wyborach i zgłębia je, posługując się przy tym dostępną literaturą.

Czwarty rozdział, autorstwa Fuszary, również dotyczy wyborów samorządowych w 2010 r., ale na szczeblu powiatowym. Opracowanie zawiera wyniki badań, do których wytypowane zostały jednostki o zróżnicowanych wskaźnikach uczestnictwa kobiet w radzie, a więc, dla przykładu, powiat o rekordowo wysokim udziale kobiet (gołdapski) oraz powiat, w którego radzie kobiet nie ma w ogóle (działdowski). Analizie poddano też powiaty: radomszczański, pajęczański i siemiatycki oraz miasto na prawach powiatu Sosnowiec. Autorzy badania zwracają uwagę nie tylko na proces wyborczy, ale także elementy powyborcze – związek priorytetów prac rady z obecnością lub nieobecnością w niej kobiet. W tekście prezentowane są ponadto czynniki sprzyjające udziałowi kobiet we władzy lokalnej oraz te stanowiące najczęstsze przeszkody.

Piąty rozdział, autorstwa Fuszary, zatytułowany jest: *Udział kobiet w Sejmie Rzeczypospolitej Polskiej*. Pomimo tytułu, tekst nie charakteryzuje dokładnie tego zagadnienia, skupia się bowiem na jego szerokim tle i tylko wprowadza Czytelnika we wskazaną tematykę. Fuszara przytacza dane dotyczące udziału kobiet w parlamentach narodowych na świecie i poddaje analizie lata 1997, 2002 i 2012. Opisuje udział kobiet w parlamentach postkomunistycznej Europy, odwołując się do specyfiki tego regionu: „po przemianach politycznych z przełomu lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych udział kobiet w reprezentacji politycznej spadł bardzo wyraźnie” (s. 88). Wyjaśnia, że wcześniej skład parlamentu był ustalany odgórnie, a kobiety reprezentowały najczęściej „klasę pracującą”, nie należały do partyjnych elit i miały

znikomy wpływ na podejmowane decyzje. Po tym szerokim, ze względu na liczbę i charakter zaprezentowanych zagadnień, wstępie, Fuszara pisze kilka zdań na temat udziału kobiet w polskim sejmie. Sięga do danych sprzed II wojny światowej, pokazując, jak zmieniał się odsetek posłanek, w poszczególnych okresach. Następnie, przytacza dane na temat udziału kobiet w kolejnych kadencjach izby niższej, począwszy od roku 1952 do 1989 oraz od 1989 do 2011 i uzupełnia je komentarzami.

Dokładna charakterystyka udziału kobiet w wyborach do sejmu jest przedmiotem kolejnego rozdziału – również autorstwa Fuszary, zatytułowanego: *Kobiety – kandydatki i wybrane posłanki w świetle statystyk wyborczych*. Autorka przygląda się wyborom z 2011 r., gdyż była to pierwsza elekcja, przy okazji której obowiązywała 35% kwota na listach wyborczych. Fuszara pokazuje wyniki tych wyborów na tle poprzednich (z lat 2005 i 2007). Zaprezentowane dane świadczą o tym, „że ustawa kwotowa doprowadziła do skokowego, ponad dwukrotnego (z 20% do 42%) zwiększenia udziału kobiet wśród osób kandydujących” (s. 98). Z badań wynika też, że mężczyźni byli wyraźnie uprzywilejowani jeśli chodzi o miejsca w pierwszej „trójce”, a w porównaniu z wyborami z 2007 r. wyraźnie (o 10%) wzrósł odsetek osób głosujących na kobiety. Fuszara bada udział kobiet w wyborach z podziałem na pięć największych ugrupowań politycznych: PO, PiS, SLD, Ruch Palikota oraz PSL.

Kolejny, siódmy artykuł – autorstwa Fuszary – nosi tytuł: *Kobiety w wyborach do sejmu w 2011 roku z perspektywy uczestniczek i uczestników procesu wyborczego*. Dane w nim zawarte, podobnie jak te, poddane analizie we wcześniejszym rozdziale, pochodzą z badań przeprowadzonych w okresie kampanii wyborczej do sejmu w 2011 r. Ich celem było rozpoznanie przeszkód stojących przed kandydatkami z ich własnej perspektywy. Aby to osiągnąć przeprowadzono łącznie 41 wywiadów, w tym: 30 z posłankami (wybranymi po raz pierwszy, wybranymi ponownie i tymi, które wyprzedziły mężczyzn umieszczonych wyżej na listach), 7 z posłami, którzy „wyprzedzili” kobiety umieszczone wyżej na liście, 3 z kandydującymi kobietami, które mimo wysokiego miejsca nie uzyskały mandatu oraz 1 z kobietą układającą listy w okręgu (osoba niekandydująca). Autorka, opierając się na treściach wywiadów, polemizuje z obawami niektórych polityków, iż nie będzie łatwo znaleźć im odpowiednią liczbę kobiet, aby zadośćuczynić 35% kwotom. Przytacza także niektóre spośród szczerych (anonimowych) i pełnych emocji wypowiedzi kandydatek, które w trakcie kampanii zostały potraktowane nie *fair* przez swoich partyjnych kolegów.

Kolejny, ósmy rozdział, autorstwa Fuszary zatytułowany jest przeciwnie: *(Nie)równość płci w Senacie Rzeczypospolitej Polskiej*. Autorka pokazuje, jak zmieniał się w czasie procentowy udział kobiet zasiadających w senacie od 1989 r. – niestety był i jest on wciąż bardzo niski (w obecnej

kadencji wynosi 13%). Dla kontrastu, podaje liczby z innych krajów UE, zwracając uwagę nie tylko na odległe miejsce Polski w zestawieniu z innymi państwami, ale także na ogromny dystans, jaki dzieli ją od europejskich liderów. Warto podkreślić, że w 2011 r. po raz pierwszy wybory do senatu odbyły się według nowych zasad – zostały przeprowadzone w okręgach jednomandato- wych, które, jak wynika z badań, mniej sprzyjają realizacji zasady równości płci (w wyborach do senatu w 2011 r. w 48 okręgach żadna partia nie wystawiła kandydatki). W swojej refleksji naukowej Fuszara przywołuje wyniki badań, które są częścią wspomnianego już projektu badawczego. W tym przypadku, wywiady przeprowadzono z kobietami i mężczyznami wybranymi w wyborach do senatu w 2011 r. Wyniki pokazują, iż senatorowie mają małą wiedzę na temat mechanizmów wyłaniania kandydatów. Między badanymi kobietami i mężczyznami zaznaczają się wyraźne różnice w ocenie tego, dlaczego tak mało kobiet startowało w wyborach i zostało wybranych. Mężczyźni zwrócili uwagę na dwie przyczyny, obie niezależne od partyjnych decyzji: obciążenie kobiet obowiązkami domowymi i małe zainteresowanie kobiet polityką. Kobiety wskazały bariery instytucjonalne, m.in. arbitralne decyzje liderów partyjnych.

W ostatnim, dziewiątym rozdziale pt. *Jednomandatowe okręgi wyborcze w polskim prawie wyborczym a kwestia równości płci* autor – Zbieranek – skupia się na skutkach wyborów większościowych w kontekście realizacji zasady równości płci. Badacz nie poświęca dużo miejsca charakterystyce wyborów większościowych, brakuje, nawet najogólniejszego, porównania tego systemu z systemem proporcjonalnym. Zbieranek podejmuje swój temat, gdyż, jak podkreśla: „konceptcja jednomandato- wych okręgów wyborczych zyskuje dość duże poparcie społeczne, stała się także jednym z flagowych punktów programu niektórych ugrupowań politycznych, w tym partii sprawu- jących władzę w Polsce” (s. 151). Chodzi o wybory do sejmu, gdyż wybory do senatu i samorządowe już dziś mają większościowy charakter. Jak wynika z danych, reforma byłaby zgodna z oczekiwaniami większości Polaków, jednak trzeba pamiętać, że to rozwiązanie spotyka się z krytyką części środowisk eksperckich. Zbieranek opisuje proces zmiany ordynacji, krytykując brak szerokiej i rzetelnej dyskusji społecznej. Uważa, że wiele argumentów zostało pominiętych, a decyzje podjęto zbyt szybko i bez wystarczającego uzasadnienia. Remedium na negatywne skutki wprowadzenia systemu większościo- wego mogą stanowić różne mechanizmy, niwelujące część następstw omawia- nego systemu. Interesujące rozwiązania zastosowano w Wielkiej Brytanii, są to: okręgi bliźniacze (*twinning*) oraz metoda *all women's shortlist*, którym Zbieranek poświęca dużo uwagi, tłumacząc ich założenia.

Ostatnia refleksja, mająca wymiar praktyczny: *Równość płci na listach wyborczych – perspektywy na przyszłość*, wspólnego autorstwa Druciarek,

Fuszary, Niżyńskiej i Zbieranka, stanowi podsumowanie treści poszczególnych rozdziałów. Autorzy wskazują na takie zagadnienia, jak: mechanizmy zwiększania udziału kobiet w polityce, wpływ systemu wyborczego na szanse uzyskania mandatu czy niedostateczne funkcjonowanie mechanizmów demokratycznych w partiach politycznych. W tych obszarach formułują rekomendacje, które kierują do pięciu typów podmiotów: władz państwowych, partii politycznych, organizacji pozarządowych, KRRiT oraz PKW – w adekwatnym odniesieniu do pełnionych przez nie funkcji w demokratycznym państwie prawa.

Publikacja zawiera obszerną bibliografię i dwa aneksy na temat wizerunku kobiet w telewizyjnych kampaniach wyborczych, autorstwa Rokosz. Pierwszy z nich dotyczy samorządowej kampanii wyborczej z 2010 r. Autorka przytacza wiele przykładów, porównuje kampanie największych partii, interpretuje fakty i wyciąga wnioski. Drugi dotyczy wyborów parlamentarnych z 2011 r. Rokosz prezentuje w nim wyniki analizy spotów wyborczych poszczególnych (nie tylko największych) partii politycznych.

Publikacja, mimo iż nie ma charakteru *stricte* monograficznego, stanowi kompendium wiedzy na temat udziału kobiet w wyborach różnych szczebli, z odniesieniem do obecnej sytuacji na polskiej scenie politycznej w tle oraz charakterystykę przyczyn i skutków niedoreprezentowania płci żeńskiej w wybieralnych gremiach władzy. Większość autorów uwzględnia najważniejsze dla omawianych zagadnień zdarzenia oraz przywołuje szerokie tło, zarówno historyczne, jak i instytucjonalne, prawne i polityczne, nie zapominając o elementach analizy porównawczej – zadbano o to, aby holistycznie wprowadzić Czytelnika w omawianą tematykę. Warte uwagi są także, ukazane w sposób jasny i konkretny, związki przyczynowo-skutkowe pomiędzy poszczególnymi faktami i danymi statystycznymi. Autorzy odwołują się do adekwatnych pozycji polskiej i światowej literatury przedmiotu, wyjaśniając najważniejsze pojęcia i zdarzenia.

Poszczególne rozdziały, mimo że są ułożone chronologicznie i opisują wydarzenia z gruntu do siebie podobne, różnią się wewnętrzną strukturą i układem zawartości. Niestety, część tytułów nie odpowiada zagadnieniom zawartym w treści. Dodatkowo, poszczególne teksty nie do końca ze sobą współgrają, co stanowi barierę dla stworzenia przez nie jednolitej całości. Badacze analizując swoje zagadnienia, zbyt często odnoszą się do specyfik pozostałych wyborów, wkraczając na grunt przypisany innym autorom, powtarzając ich argumenty i przytoczone przez nich dane.

Warto dodać na koniec, że publikacja została wydana dzięki wsparciu Open Society Foundations w ramach projektu *Women in the electoral process – towards equal access to political sphere*, realizowanego przez ISP i jest dostępna w wersji elektronicznej na stronie tejże instytucji.